

Ольга Волошина

**ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО СИМВОЛУ В П'ЄСАХ А.П.ЧЕХОВА
«ВИШНЕВИЙ САД», «ТРИ СЕСТРИ» ТА С.Ф.ЧЕРКАСЕНКА «ЖАРТ
ЖИТТЯ», «ХУРТОВИНА»**

Перехідна доба завжди відзначалась якимись змінами у літературі, живописі чи архітектурі. Кінець ХІХ-початок ХХ століття визначається саме як епоха перехідного періоду. В цей час панівною течією у мистецтві стає модернізм, у рамках якого розвивалися такі під течії як символізм, акмеїзм, футуризм тощо. Для початку варто наголосити на розбіжності у трактуванні **символу як художнього елемента**, який може бути присутній в рамках романтичного або реалістичного

(модерністичного) тексту, та намагання символістів замінити конкретний образ умовним, тобто відійти від об'єктивної суті зображуваного явища. Художній символ ніяким чином не перекручує картину світа, а, навпаки, додає творам нові зображальні відтінки, сприяє узагальненню або розширенню змісту, часто поглиблює зміст твору, сприяє розкриттю творчого задуму [3].

Художній символ, як складова художнього образу є основою художньої творчості. У прозі образність - універсальна експресивно-стилістична категорія художньої мови, яка синтезує різні категорії художнього мовлення - учасників комунікації, час, простір, образ автора, естетичний ідеал епохи, жанр, сюжет, спрямування. Головною відмінністю образу-символу є метафоричність, тобто коли образ переходить у символ, він тим самим стає прозорим, набуває смислової глибини, яка важко піддається дешифровці. У поезії символ визначається як багатозначний предметний або словесний образ, який поєднує в собі різні плани зображеної дійсності на підставі їх чуттєвої спільності, певної однорідності, і це дає підстави казати, що художній символ полісемантичний. Багатозначність та невербалізованість символу засвідчують його певну таємничість та потребує перенесення уваги реципієнта зі світу повсякденної одномірності у світ гри творчого інтелекту [3].

Проблемою інтерпретування художнього символу займалися такі вчені як С. С. Аверінцев, О. Бєлий, В. М. Жирмунський, А. В. Лосєв, Ю. М. Лотман, М. К. Мамардашвілі, Е. К. Созіна, Ц. Тодоров, Л. В. Уваров, зокрема у драматичній спадщині А. П. Чехова - П. Генрі, К. Гусаров, В. А. Кошелєв, В. І. Кулєшов, І. Я. Лосієвський, І. Г. Мшералова, Д. К. Оутс та інші.

Нажаль, на даному етапі дослідження, напрацювань із вивчення художнього символу у драматичній спадщині С. Черкасенка не існує, а отже нам випала можливість вперше дослідити роль, місце та значення символу в художній системі драматичних творів С. Черкасенка, а також прослідкувати функціонування образів-символів у п'єсах А. П. Чехова «Вишневий сад», «Три сестри». Це і окреслює **новизну** нашої науково - дослідної роботи.

Перший художній символ на якому хочеться зупинитися - це **сад** та його складові.

Якщо у «Вишневому саду» А. П. Чехова та «Жарті життя» С. Ф. Черкасенка образ саду подається на початку творів, то у п'єсі російського митця - «Три сестри» - цей образ постає перед читачем в останніх сценах, при чому автор навмисно зміщує акцент з цілого простору саду на окремі його складові: дерева й алею.

Відомо, що у художній свідомості (національній та світовій) сад переважно асоціюється «на символічному рівні з ідеєю світового дерева і моделює універсальну концепцію світу в його вертикальному і горизонтальному вимірах» О. Астаф'єв зауважує, що в «європейській культурі сад здебільшого співвідноситься з уявленнями про світ як твір Бога-Художника, про світ як утрачений рай, країну вічного щастя й повноти буття, і, нарешті, про сад як стан людського духу» [1, с.53]. Вирішальність образу саду у творах художньої літератури посилюють його біблійні експлікації, зокрема його символізація як «життя у його повноті», з одного боку, з

іншого ж - як «святого місця». Сад набуває також символічного коду гармонійності й довершеності, виконуючи функцію «ідеалу, що підвищує значення будь-яких справ, які в ньому відбуваються» [1, с. 53].

Якщо ж брати до уваги складові саду, то А. П. Чехов на першій план висуває дерева, адже, як багатьом відомо, архетип дерева є загальносвітовим культурним архетипом цілісної триєдності часу.

Цікавим виявилось спостереження, яке пов'язане із образом «світового дерева». Ми розглянули цей образ у контексті езотеричного вчення, де він постає «деревом життя», яке складається з трьох стовпів та десяти сфирот (або 10 каналів прояву Бога) [2].

З цієї позиції, ми вирішили розглянути п'єсу у А. П. Чехова «Три сестри», адже саме головних героїнь (Ольгу, Машу, Іру) можна представити у вигляді трьох стовпів «дерева життя» на яких тримається уся композиція п'єси. Пропонуємо детальніше розглянути ці стовпи і співвіднести їх із головними героїнями.

Отже, провівши дослідження, ми дійшли таких висновків:

Лівий стовп (*стовп суворості*) - уособлює у собі риси найстаршої сестри - Ольги, яка живе з постійним почуттям втоми від життя: «... я чувствую, как из меня выходит каждый день по каплям и силы, и молодость» [6, с.348]. Вона - духовний кістяк будинку.

Перший стовп (*стовп милосердя*) - пов'язаний із образом Маті - середньої сестри, яка у 18 років вийшла заміж за вчителя гімназії, що представлявся їй «ужасно ученым, умным и важным» [6, с. 370]. За свою помилку (чоловік виявився «самим добрым, но не самым умным» [6, с. 362]) Маша розплачується почуттям порожнечі життя.

Другий стовп (*стовп ніжності*) - можна співвіднести з Іриною - наймолодшою із сестер, яка купається у хвилях любові й замилювання.

Трохи схожу ситуацію, можемо спостерігати і у драмі С. Ф. Черкасенка «Жарт життя», де перед нами також постає образ сестер. Але, на відміну від чеховських героїнь, Наташа і Тося уособлюють у собі бінарні опозиції: злиття «+» та «-», «неба» і «землі», єдності і протиріччя.

Тося - ніжна, богобоязлива, тендітна, боїться чинити опір батькові. Наташа повна її протилежність: смілива, норовлива, хоче за будь-яких обставин вибратися з дворянського «гнізда» та з-під гніту батька, робить бодай хоч якісь спроби на шляху до здійснення своєї мрії [6].

Отже, дерева у контексті п'єс А. П. Чехова «Вишневий сад» і «Три сестри» набувають також символічного значення. Це ланка, яка поєднує минуле з теперішнім, теперішнє з майбутнім. Російська дослідниця О. Подольська якраз і наголошує на тому, що у драматургічній спадщині А. П. Чехова дерева нагадують про нерозривний зв'язок часів і поколінь [4]. Наведемо приклад з «Трьох сестер», де показано зв'язок часу:

«Ольга. Сегодня тепло, можно окна держать настежь, а березы еще не распускались, <...> я отлично помню, в начале мая, вот в эту пору в Москве уже все в цвету» [6, с. 347].

Або ж у розмові Тузенбаха з Іриной: «Я точно первый раз в жизни вижу эти ели, клены, березы, и все смотрит на меня с любопытством и ждет. Какие красивые деревья и, в сущности, какая должна быть около них красивая жизнь!» [6, с. 410].

Символічний образ дерев розкриває як багатство внутрішнього світу одних героїв (Гаєв, Ранєвська («Вишневий сад» [7]); Тузембах («Три сестри» [7])), так і неприймання краси, байдужість інших (Лопакін («Вишневий сад» [7]), Наташа («Три сестри») [7]). Усі ці якості сприймаються читачем крізь призму відношення персонажів чи то до саду («Вишневий сад»), чи то до дерев («Три сестри»),

У п'єсі С. Черкасенка «Жарт життя» сад - це те «святе місце», де герої відчують себе щасливими, можуть помріяти, тобто сад виступає символічним кодом гармонійності та довершеності. Наприклад у картині першої першої дії читаємо: «Старий чудовий панський сад...». Цей же чарівний і казковий образ бачимо у розмові Наталі з Тосею: «...сад шепоче мені дивну казку, ніби це стародавній зачарований замок, ми - дві царівні в нім,...»)[5; с.5-6]

Ще одним провідним символом у досліджуваних нами п'єсах А. П. Чехова та С. Ф. Черкасенка став символічний образ **дороги** (у різних її проявах), як пошуку, пізнання незвіданого, втечі від рутинного, одноманітного, прагнення до оновлення («Жарт життя» [5], «Вишневий сад» [7]). Дорога - місце, де виявляється доля, вдача людини при її зустрічах із суспільством, тваринами і демонами («Хуртовина» [6], «Три сестри» [7]), а також, як різновид кордону між «своїм» і «чужим» простором («Вишневий сад» [7], «Жарт життя» [5]).

Отже, символ у мистецтві характеризується тим, що зміст і цінність його виражає багатозначністю. Сама структура символу спрямована на те, щоб через кожне часткове вище дати цілісний образ світу. Символ виступає засобом, який надає художньому образу смислової глибини та повноти, допомагає розширити асоціативні ряди.

Література

1. Астаф'єв О. Символіка природи в поезії Ліни Костенко // Слово і час. - 2005. - № 6.
2. Дерево життя // Режим доступу:
3. [http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE_%D0%96%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8_\(%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B0\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE_%D0%96%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8_(%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B0))
4. Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І., Кучерюк Д. Ю. Естетика: Підручник / За заг. ред. Л. Т. Левчук. - 3-тє вид., допов. і переробл. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 520 с.
5. Подольская О. «Три сестры». Ключевые темы, образы и мотивы в пьесе А. П. Чехова [Текст] / О. Подольская // Литература. - 2003. - № 16. - С. 9-12.
6. Черкасенко С. Жарт життя / С. Черкасенко. - К., 1908. - 56 с.
7. Черкасенко С. Хуртовина / С. Черкасенко // Черкасенко С. Ф. Твори: В 2 т. - К.: Дніпро, 1991. -Т. 1. -375 С.
8. Чехов А. П. «Иванов» и другие / А. П. Чехов. - СПб.: Издательская Группа «Азбука - классика», 2010. - С. 346-479.